

Boekbeoordelingen

A.M. Duinhoven, *Floris, Gloriant en Walewein. Over Middelnederlandse kringloopliteratuur*. Hilversum: Verloren, 2006 (Middelieuwe Studies en Bronnen XC). – 236 pp. ISBN 90-6550-900-3. €25,-.

Het in 2006 verschenen *Floris, Gloriant en Walewein. Over Middelnederlandse kringloopliteratuur* van A.M. Duinhoven heeft opvallend veel reacties opgeroepen. Het is een eigenwijs boek. Eigenwijze boeken kunnen fascinerend en inspirerend zijn, maar ook ergernis en zelfs agressie oproepen. In sommige besprekingen van Duinhovens boek is een zekere ergernis zichtbaar. In deze bespreking wil ik mij eerst concentreren op de grote lijn van Duinhovens betoog en meer zicht krijgen op de grondgedachten waar hij van uitgaat. Daartoe vergelijk ik Duinhovens aanpak met die van Christopher Booker in diens eveneens eigenwijze boek, het in 2004 verschenen *The Seven Basic Plots. Why We Tell Stories* (London etc.: Continuum, 2004). Daarna zal ik Duinhovens detailargumenten evalueren en mijn eindoordeel over het boek formuleren.

Duinhoven wil in zijn boek aannemelijk maken dat het abele spel van *Gloriant* (veertiende eeuw) en de ridderroman *Walewein* (dertiende eeuw) een bewerking zijn van **Florant en Florantijn*, een op *Floris ende Blancefloer* gebaseerde roman (Duinhoven 2006: 13). De methoden die Duinhoven hanteert zijn tekstvergelijking en tekstreconstructie, waarbij hij niet alleen belang hecht aan bewuste, door bewerkers aangebrachte veranderingen maar ook aan onbewuste, door kopiïsten geïntroduceerde wijzigingen (Duinhoven 2006: 18). Zijn hoofdargumenten zijn (1) de structuur van de verhalen, waarbij hij let op gelijke volgorde van bepaalde elementen, (2) kleine details, 'te onbelangrijk om welbewust ontleend te zijn', die hij ziet als relicten uit de brontekst; (3) afwijkingen in een tekst die verklaard kunnen worden wanneer ze worden beschouwd als een bewerking of een transcriptie van de vermoede brontekst, en (4) een genetisch verband kan worden aangenomen '[w]anneer bevreemdende aspecten en onderdelen van de overgeleverde tekst binnen de veronderstelde bron passend en begrijpelijk zijn' (Duinhoven 2006: 27). Op pagina 29-199 van zijn boek presenteert Duinhoven de feiten, die zijns inziens duidelijk laten zien dat de al aangegeven 'genetische' relatie tussen de genoemde teksten werkelijk bestaat. De manier

waarop de teksten zijn bewerkt naar hun voorbeeldtekst noemt hij 'verholten'. Dit is 'een opvallende en onopgemerkte bewerkingstechniek, waarbij een bestaande tekst tot een nieuw verhaal werd omgewerkt, zó dat de bron onherkenbaar was' (Duinhoven 2006: 13). Duinhoven legt uit dat hij niet van mening is dat de brontekst perfect geweest moet zijn. Ook auteurs maken fouten, geeft hij toe, bijvoorbeeld van inhoudelijke en formele aard. 'Dat ze echter de ene fout op de andere zouden stapelen, is minder aannemelijk. Naarmate er meer onregelmatigheden samentreffen, wordt tekstverandering waarschijnlijk. Het zijn altijd combinaties van factoren die een concrete reconstructie waarschijnlijker maken: convergerende aanwijzingen, een opeenhoping van onregelmatigheden, tezamen met een passend alternatief waaruit de bestaande lezing via fout, correctie of ingreep verklaard moet kunnen worden' (Duinhoven 2006: 205). Duinhoven baseert zijn conclusies dus op vele kleine details, die elkaar in zijn opvatting versterken.

Ook Christopher Booker is tot de ontdekking gekomen dat schijnbaar heel verschillende verhalen eenzelfde patroon kunnen hebben – 'remarkable hidden parallels' noemt hij ze eenmaal (Booker 2004: 5) in een formulering die doet denken aan de door Duinhoven geïntroduceerde term 'verholten bewerking'. Booker, wiens invalshoek overeenkomsten heeft met die in de motiefindex van Aarne-Thompson en de sprookjestypologie van Propp, wil echter niet spreken van tekstontwikkeling of van concrete bewerking, zoals hij expliciteert naar aanleiding van een ander voorbeeld: 'Are we to assume that the author of *Jaws*, Peter Benchley, had in some way been influenced by *Beowulf*? Of course not. Even if he had read *Beowulf*, it is most unlikely that he could have conceived a story with the power of *Jaws* unless it had emerged spontaneously into his own imagination. Yet the fact remains that the two stories share a remarkably similar pattern – one which moreover has formed the basis for countless other stories in the literature of mankind, at many different times and all over the world' (Booker 2004: 2). Booker is tot de gedachte gekomen dat er een beperkt aantal is van zulke patronen 'which are so fundamental to the way we tell stories that it is virtually impossible for any storyteller ever entirely to break away from them' (Booker 2004: 6). Booker heeft zeven van zulke 'basic plots' gevonden, die hij stuk voor stuk in zijn boek beschrijft. Niet elk verhaal

past precies in een van die zeven plots. De plots overlappen op veel gebieden met elkaar en veel verhalen zijn gevormd op basis van meer dan een van de zeven plots of beslaan maar het deel van een plot (Booker 2004: 5-6). En vaak, aldus Booker, lijkt er iets mis te gaan met de plot, lijkt een verhaal de onderliggende basisplot niet volledig te realiseren. En juist die gevallen leveren ‘some of the most significant clues of all as to how stories work and what they are really about’ (Booker 2004: 6). De zeven plots die Booker onderscheidt zijn (1) ‘Overcoming the monster’, (2) ‘Rags to riches’, (3) ‘The quest’, (4) ‘Voyage and return’, (5) ‘Comedy’, (6) ‘Tragedy’, en (7) ‘Rebirth’. Booker probeert dit alles in een breder kader te plaatsen en besteedt veel aandacht aan de reflectie over wat de kracht van het vertellen en van de vertelde verhalen is, en hoe die kracht is verwezenlijkt in de structuur van verhalen.

Ik ben niet nagegaan welke receptie Bookers werk te beurt gevallen is. Voor deze bespreking gaat het mij om de kerngedachte die aan zijn boek ten grondslag ligt en die recht tegenover Duinhovens opvatting lijkt te staan. Booker gaat uit van basale plots die deel uitmaken van dat wat de kern van een aansprekend verhaal en boeiend vertellen is; auteurs maken (vaak intuïtief) gebruik van die plots, waardoor de structuur van vele zeer uiteenlopende verhalen toch opvallend parallel uitvalt. Hij neemt dus het bestaan van een aantal grondpatronen aan waarop auteurs onafhankelijk van elkaar variëren. Overeenkomsten spreken vanzelf, ook variaties kunnen overeenkomen, als resultaat van een bewerking van eenzelfde abstracte patroon. Duinhoven gaat niet uit van een abstract patroon, maar van concrete tekstontwikkeling met verschillende noodzakelijke tussenstappen. Tekst A leidde tot tekst B, die weer leidde tot tekst C, waarbij C niet meer herkenbaar is als een bewerking van B en B niet als een bewerking van A. Het zijn elk verholene bewerkingen van een andere concrete tekst.

De parallellie die Duinhoven signaleert in *Floris ende Blancefloer*, *Gloriant* en *Walewein*, zou wellicht ook verklaard kunnen worden vanuit de grondgedachte die Booker in zijn boek uitwerkt. Het is echter onmogelijk om het met zowel Duinhoven als Booker tegelijk eens te zijn. Ze proberen hetzelfde te verklaren op volstrekt tegenovergestelde manieren. Hun opvattingen sluiten elkaar uit, ofwel: ze zijn elkaars grootste concurrenten. De hypothese van Booker is eenvoudig, en sluit aan bij de ervaring van veel filmkijkers, verhalenlezers en verhalenschrijvers: een verhaal van een bepaald type heeft meestal een aantal vaste onderdelen in een min of meer vaste volgorde. Er zijn verwachtingspatronen waarop gevarieerd wordt en waar ook creatief mee gespeeld wordt. Duinhoven hecht nauwelijks waarde aan dat creatieve

aspect en is eerder op zoek naar ‘herschrijfgeregels’. Hij heeft een aantal tussenstappen nodig om de verandering van de ene tekst in de andere tekst te verklaren. Dit zijn niet de enig mogelijke twee hypothesen om de situatie te verklaren – er zijn ook nog tussenvormen denkbaar. Wil Duinhovens ingewikkelde hypothese het kunnen winnen van de eenvoudige van Booker (over de andere mogelijke hypothesen hebben we het even neit), dan moeten zijn argumenten op detailniveau wel heel overtuigend zijn. Het is dus tijd aandacht te besteden aan het type overeenkomsten dat Duinhoven aashaalt om zijn redenering te staven.

Ik beperk me tot enkele voorbeelden, om te beginnen uit de vergelijking van de heenreis van de helden in *Floris ende Blancefloer* en – zoals Duinhoven de *Walewein* noemt – *Walewein ende Ysabele* (Duinhoven 2006: 33-34). Duinhoven presenteert onder meer de volgende, naast elkaar afgedrukte overeenkomsten (ik laat zijn verwijzingen naar de versnummers uit de teksten achterwege maar citeer verder exact):

Floris, zoon van de koning, verlaat zijn land op zoek naar zijn geliefde
Blancefloer
Fenus smeekt en doet belofte
Vorst spreekt van opvolging en *crone*
Voorbereiding reis
Goed paard, Vaelentijf
Afscheid van koning, koningin en hof
Herberg, waarin Floris bedroefd de nacht doorbrengt
groter bliscap
Floris *jonchere* genoemd
Over water naar Babylonïë

Walewein, zoon van zuster van de koning, verlaat zijn land op zoek naar een schaakbord
Arthur smeekt en doet belofte
Vorst spreekt van opvolging en *crone*
Voorbereiding reis
Beroemd paard, Gringolet
Afscheid van koning, koningin en hof
Berg, waarbinnen Walewein bedroefd de nacht doorbrengt
bliscap groot
Walewein *jongelinc* genoemd
Over water naar *tander lant*

‘Niet alle overeenkomsten zijn even belangrijk,’ geeft Duinhoven onmiddellijk toe; ‘We moeten ook met toevallige gelijkenissen rekening houden. Vooral stereotiepe elementen kunnen overal en herhaaldelijk opduiken. Daarom heeft het pas zin van “overeenkomst” te spreken, wanneer de gelijkenissen voorkomen op precies dezelfde plaats in de parallelopende verhalen’ (Duinhoven 2006:

34). Wanneer we de boven aangehaalde parallelen bekijken vanuit de invalshoek van Booker zien we echter nog geen bewijzen voor Duinhovens hypothese dat *Walewein* teruggaat op een bewerking van *Floris ende Blancefloer*. In beide verhalen zien we een jongeman uit de hoogste adellijke familie op pad gaan; dat gaat gepaard met in die context passende zaken en in een bij het verhaalpatroon passende volgorde. Je neemt geen afscheid *nadat* je al op pad bent gegaan, om maar eens wat te noemen. En dat beide jongemannen de nacht bedroefd en *slapend* doorbrengen, lijkt me ook niet geheel onverwacht. Waleweins nacht in een *berg* heeft Duinhoven geplaatst naast Floris' nacht in een *herberg* en hij expliciteert dat de berg uit die herberg verklaard kan worden, wat wel een beetje ver gaat in dit stadium.

Op deze wijze loopt Duinhoven door alle teksten heen. Hij werkt zijn hypothese zorgvuldig en consistent uit. Hij gaat het probleem van de verschillen ook niet uit de weg: 'Tegenover de opgesomde overeenkomsten staan ook vele verschillen. Sommige echter zijn jongere lezingen, die de oorspronkelijke parallelie verbergen' (Duinhoven 2006: 35). Vanuit Duinhovens hypothese is dit een logische, consistente opmerking, maar het maakt zijn hypothese nog steeds niet aantrekkelijker dan die van Booker.

De veelheid van overeenkomsten die Duinhoven als zodanig aanmerkt, versterkt zijn hypothese niet. Het wordt wel steeds duidelijker hoe Duinhoven denkt. Een laatste voorbeeld, nu uit de vergelijking van *Floris ende Blancefloer* en de *Gloriant*:

Stereotiep zijn de afscheidsformules. Gelet op het feit dat ze in beide teksten voorkomen en op dezelfde plaats, heeft de overeenkomst toch betekenis:

FB 1597-1598

Doe riepen si alle man ende wif
Ende bevalen te Gode sijn scone lijf

G 564-565

Geraert: O edel neve Gloriant,
God ons Here moet u bewaren'

(Duinhoven 2006: 97).

Hier valt tegenin te brengen dat het nogal logisch is dat afscheidsformules voorkomen wanneer de held afscheid neemt en dat hij gewoonlijk afscheid neemt *voordat* hij op zijn queeste vertrekt (en niet erna). Ofwel: dit is een wat ridicuul voorbeeld. Ook in andere gevallen zijn parallellen mijns inziens eerder te verklaren uit de dagelijkse gewoonten van mensen in het algemeen dan uit specifieke teksten of zelfs uit (basale) plots.

Het boek van Duinhoven is zorgvuldig gecom-

poneerd en met precisie geschreven. De logica is intern consistent. Zo is het niet verbazingwekkend dat Duinhoven geen geloof hecht aan de gedachte dat de *Walewein* de structuur van een sprookje zou hebben (Duinhoven 2006: 13). Voor hem is de kern van het verhaal dat gedeelte van het verhaal wat overeenkomsten heeft met wat hij ook vindt in *Gloriant* en *Floris ende Blancefloer*: de queeste om een vrouw. Christopher Booker heeft de *Walewein* niet gelezen (in ieder geval niet genoemd), maar maakt wel melding van een lid van de sprookjesfamilie die door Maartje Draak met de *Walewein* in verband is gebracht: het sprookje over de gouden vogel, waarin één achtergebleven gouden veer drie koningszonen moet inspireren tot een queeste om de gouden vogel zelf te vangen en deze grote schat aan hun vader te presenteren. 'It would be impossible to categorise the folk tale of *Prince Ivan and the Firebird* under any one of our original seven basic plots because it combines elements of all of them', zo geeft Booker (2004: 312) toe. Hij bespreekt het sprookje uitvoerig, onder andere ingaand op 'the rule of three' die ook terug te vinden is in de *Walewein*. En vanuit zijn optiek zijn de overeenkomsten tussen sprookje en *Walewein* een voorbeeld van opvallende parallelie in de plots.

Ik zou de mogelijkheid van het bestaan van (geïsoleerde) 'verholen bewerkingen' niet zomaar willen ontkennen. Maar Duinhoven heeft mij niet overtuigd van zijn hypothese dat een bewerking van *Floris ende Blancefloer* de concrete bron is geweest voor de *Gloriant* en de *Walewein*. Niet omdat er helemaal geen overeenkomsten zijn tussen de drie genoemde teksten, maar omdat die overeenkomsten vooralsnog veel eenvoudiger verklaard kunnen worden dan Duinhoven dat probeert te doen met zijn methoden van tekstvergelijking en tekstreconstructie: met de dagelijkse menselijke werkelijkheid en vaste plots. Meer voorbeelden zullen niet helpen. Een geheel andere insteek, die in dezelfde richting gaat als die van Christopher Booker, lijkt vooralsnog een betere verklaring van veel overeenkomsten te bieden. Bookers boek is extreem en geeft het 'andere uiterste' aan ten opzichte van Duinhovens invalshoek. Het beperkt zich tot de 'Westerse' literatuur, besteedt al met al toch nog veel te weinig ruimte aan literatuurwetenschappelijke theorie en over het getal zeven is ook wel te discussiëren. Maar de kerngedachte is aanzienlijk eenvoudiger en daardoor aantrekkelijker dan die van Duinhoven. Ik verwacht dus dat de conclusies van een hernieuwd onderzoek naar de drie teksten door een andere onderzoeker (als iemand daar al behoefte aan zou hebben) eerder in de buurt van Bookers hypothese ligt dan bij die van Duinhoven.

Karina van Dalen-Oskam